

Press, Ludwika

Prace archeologiczne w Novae (płn. Bułgaria)

Przegląd Historyczny 54/3, 543-545

1963

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Utworzono specjalny komitet historyczny (z udziałem uczonych Czechosłowacji, Węgier, Polski, NRD, Francji i Włoch) dla opracowania i przygotowania publikacji (ukaze się w 1964 r.) dokumentów historycznych związanych z tzw. „propozycjami pokojowymi” króla Czech — Jerzego z Podiebradu, który w 1464 r. wysłał do Francji poselstwo z propozycją zorganizowania europejskiej federacji państw dla obrony pokoju. UNESCO podjęło uchwałę o uczczeniu 500 rocznicy tej daty jako ważnej w dziejach cywilizacji.

W dniach 28—30 sierpnia 1962 r. w Eisenstadt miał miejsce VII zjazd historyków Austrii z udziałem przedstawicieli nauki historycznej z Anglii, Belgii, Węgier i NRF. W toku obrad najwięcej miejsca poświęcono dziejom państwa austriackiego w XIX i XX stuleciu. Zjazd ten poprzedzony został V zjazdem archiwistów austriackich.

PRACE ARCHEOLOGICZNE W NOVAE (PŁN. BULGARIA)

Ekspedycja Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem prof. Kazimierza Majewskiego kontynuowała w 1962 roku badania archeologiczne na terenie rzymskiego miasta Novae. Po trzech sezonach prac odsłonięto na znacznym odcinku mury obronne od zachodu i częściowo od północy, zbadano kilka wewnątrz dużej budowli w północno-zachodniej części miasta i niektóre odcinki trasy wodociągów.

W 1962 roku prace koncentrowały się w czterech punktach: przy murze zachodnim i w pobliżu jego północno-zachodniego narożnika (odcinki II, III i V) oraz w południowej części dużej prostokątnej budowli (odcinek IV).

Na południe od dzisiejszej szosy, która przecina teren starożytnego miasta ze wschodu na zachód, zbadano mur miejski na odcinku łącznej długości 57 m. Starożytni budowniczowie użyli do jego budowy kamieni różnej wielkości licowanych regularnymi ciosami. Maksymalna szerokość dochodziła wówczas do 2,40 m. Do wewnętrznej strony muru przylega dobrze zachowana baszta. Resztki zabudowy w jej najbliższym sąsiedztwie będą obiektem badań w przyszłym sezonie. Bardziej uchwytnie ślady budowli w tym krańcu miasta przynoszą badania prowadzone wzdłuż linii muru zachodniego, na północ od szosy. Na odcinku długości około 9 m przesledzono tam bieg muru licowanego ciosami kamiennymi; stanowił on niewątpliwie kontynuację omawianego już muru, który został odkryty wraz z basztą na południe od szosy. Wątki innych murów uchwytnie w kilku miejscach, przede wszystkim w północno-zachodnim narożniku miasta, pochodzą prawdopodobnie z późniejszego okresu. Z tej części miasta, która stanowi jego zachodni kraniec, pochodzą liczne znaleziska: odłamki ceramiki budowlanej, niektóre ze stemplem *legio I Italica*, lampy gliniane, fragmenty naczyń z gliny i ze szkła, fragment kamienia żarnowego, kamienna ośelka, monety z brązu i drobne przedmioty metalowe, a także jeden złoty kolczyk.

Na terenie prostokątnej budowli, badanej od 1960 roku, przystąpiono do eksploracji kwadratów usytuowanych w pobliżu piwnicy hypokaustycznej, którą odsłonięto w 1961 roku. Przede wszystkim usunięto gruz, który pochodził z północnej ściany *hypocaustum*, zawalonej w ciągu zimy, co spowodowało zniszczenie *pilae* i tego fragmentu suspensury, który w chwili odsłonięcia piwnicy znajdował się *in situ*. Oczyszczenie *hypocaustum* i pogłębienie wykopu poza jego obrębem pozwo-

liło stwierdzić, że badana konstrukcja ma obmurowanie z cegieł grubości 0,53 m, które ujmuje ją z trzech stron w ramy, zbliżone kształtem do podkowy, pozostawiając stronę północną otwartą. Odległość między ramionami podkowy wynosi po stronie wewnętrznej 2,02 m. Po stronie wschodniej, w murze z cegieł, jakby dostawionym do ramienia podkowy, odkryto wylot kanału przypieczowego o przekroju prostokąta. Dzięki biegowi tego kanału można się domyślać, że *prae-furnium* znajdowało się na wschód od *hypocaustum*.

Po stronie północnej, pod zwałami gruzu, odsłonięto na głębokości 2 m podłogę, która jest przedłużeniem suspensury wznoszącej się nad półokrągłą piwnicą hypokaustyczną. Na poziomie tej podłogi, na północ od *hypocaustum* odkryto inny zespół związany wyraźnie z wyposażeniem łaźni. W obmurowaniu z cegieł, które również tworzyło rodzaj podkowy o średnicy 1,06 m, znajduje się basen wyprawiony szarą zaprawą. Południową granicę basenu stanowił występ wzniesiony nad podłogą, z przerwą, która umożliwiała odpływ wody. Między ściankami basenu zbudowanymi z pionowo ustawionych płyt glinianych a ceglаныmi ścianami konstrukcji starożytny budowniczy pozostawił wolną przestrzeń szerokości ok. 0,07 m. Utworzony w ten sposób kanałik obiegał basen z trzech stron, zachował on w dwóch miejscach *in situ* żelazne haki, które były częścią umocnienia konstrukcji. Badając dobry stosunkowo stan zachowania urządzeń, które opierają się na systemie ogrzewania ścian ciepłym powietrzem, nie możemy na razie powiedzieć, czy ta część budowli była też ogrzewana od dołu. Prace na tym odcinku wstrzymaliśmy na poziomie dna basenu, tj. na głębokości 2 m.

Obie konstrukcje z cegieł: większą południową z odsłoniętym *hypocaustum* i mniejszą północną z basenem, można uważać za współczesne całej budowli. Od jej zachodniej części odgradza je ściana działowa z otworem wejściowym ujętym w kamienne monolityczne węgary, z których jeden znajdował się *in situ*. Tę część budowli zajmowały trzy prostokątne wnętrza, łączące się ze sobą w podobny sposób: największe (10,40 m × 5,20 m) znajdowało się w południowo-zachodnim narożniku i miało drugi otwór wejściowy w ścianie północnej, w pobliżu północno-zachodniego narożnika.

Po doprowadzeniu środkowego wnętrza, które sąsiadowało z zespołem kąpielowym, do głębokości 2 m, tj. do poziomu podłogi z płyt, płyty te rozsunęły się przy jej północnej ścianie. Założono tam sondaż, stosując jego wielkość do zachowanych płyt, i stwierdzono, że pod podłogą jest piwnica hypokaustyczna z systemem filarków suspensurowych bardzo zbliżonym do *hypocaustum* z 1961 roku. Mur zamykający badane wnętrza od północy miał na głębokości piwnicy półokrągły wylot, obudowany ceglami; otwór wypełniała szerniała od ognia ziemia.

Z badanej w 1962 r. części budowli, tj. z urządzeń kąpielowych i z prostokątnych pomieszczeń pochodzą różnorodne znaleziska: odłamek marmurowej bazy z inskrypcją wotywną, odłamki ceramiki budowlanej (wśród nich kilka ze stemplem *Leg. I Ital...*), fragmenty naczyń z przewagą kuchennych i zasobowych o grubych ściankach, szerniała od ognia gliniane *tubuli*, lampy z gliny, całe i w odławkach, okrągła dekorowana płytka gliniana, drobne przedmioty z brązu i złoty pierścień ozdobiony wyobrażeniem główki kobiecej. W nowoodkrytym *hypocaustum* natrafiono na monetę wypuszczoną w czternastym roku panowania cesarza Justyniana.

Poza obrębem miasta, w odległości 130 m od jego północno-zachodniego narożnika zakończono prace na sondażu założonym tam w 1961 roku. Jest to miejsce, gdzie znajdował się zbiornik końcowy rzymskiego wodociągu, który doprowadzał wodę do *Novae*. Tam również odkryto elementy ceramiki budowlanej, głównie dachówek ze stemplem *Legio I Italica*, użyte wtórnie do budowy kanału ściekowego. Prowadzono też prace terenowe w poszukiwaniu resztek wodociągów, które ze znacznej nieraz odległości doprowadzały wodę mieszkańcom starożytnego miasta

Novae. Punktem wyjścia w tych poszukiwaniach była nadal mapka bułgarskiego badacza Stefanowa z naniesionymi resztkami urządzeń związanych z systemem wodociągów zbudowanych w okolicy Novae w okresie rzymskim.

L. P.

„Československý Časopis Historický” w nrze 5—6 t. X (1962) przynosi indeks dziesięciu wydanych roczników 1953—1962 pt. „Rejstřík Československého Časopisu Historického” (zestawili J. Mandlerová i L. Nesvadbík).

DRUGA MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA HISTORII GOSPODARCZEJ W AIX-EN-PROVENCE

W dniach od 29 sierpnia do 3 września 1962 w Aix-en-Provence toczyły się obrady Drugiej Międzynarodowej Konferencji Historii Gospodarczej. Wzięło w nich udział ponad 300 uczestników z około 30 krajów: Algierii, Anglii, Australii, Belgii, Bułgarii, Czechosłowacji, Danii, Egiptu, Francji, Hiszpanii, Holandii, Indii, Izraela, Japonii, Jugosławii, Kanady, Kolumbii, Norwegii, NRF, Polski, Południowej Afryki, Rumunii, Szwajcarii, Szwecji, Tunisu, USA, Węgier i Włoch. Zapowiedziany dość liczny i aktywny udział historyków NRD, wśród nich J. Kuczyńskiego, nie doszedł do skutku z powodu nieuzyskania wizy wjazdowej. Otwierając obrady konferencji M. M. Postan, wyraził w związku z tym ubolewanie stwierdzając, że względy polityczne nie powinny przeszkadzać w porozumiewaniu się uczonych.

Dyskusje odbywały się w ramach oddzielnych zebrań 10 sekcji tematycznych oraz na posiedzeniach plenarnych. W sumie odbyły się 4 sesje plenarne. Na pierwszej z nich, inauguracyjnej zjazd, prof. Labrousse wygłosił referat na temat kształtowania się (ruchu) dochodów od kapitału (*revenu du capital*) oraz koncentracji kapitałów w XIX w. we Francji. Referat ten informował przede wszystkim o metodach podjętych prac i źródłach (kwestia źródeł podatkowych) oraz podawał niektóre uzyskane już wyniki. Na przykład z badań materiałów spadkowych w Lille wynika, że w II połowie XIX w. po dużym rozmachu industrializacji około 92% majątku spadkowego skupiało się w rękach 10% spadkobierców. Owe 10% stanowili w pierwszym rzędzie właściciele przedsiębiorstw. Niektóre problemy referatu rozwinął w szczególności uczeń Labrousse'a, Bouvier.

Druga sesja plenarna poświęcona była problemom agrarnym krajów słabo rozwiniętych. Punktem wyjściowym ożywionej dyskusji na sesji był referat Postana omawiający te zagadnienia w świetle europejskiej historii agrarnej (zmiany w rolnictwie przygotowujące rewolucję przemysłową). Polemizowano w szczególności z opierającymi się o analizę rozkwitu rolnictwa angielskiego w XVII i XVIII w. agrotechnicznymi tezami referatu, stawiającego główny nacisk na konieczność rozwoju rolnictwa, którego odpowiedni poziom może stanowić dopiero podstawę dla rozwoju przemysłu. Głównie na przykładzie Indii (m.in. Gupta, Thorner) i w pewnym stopniu Jugosławii (Stipetić) wskazywano, jak ważna jest industrializacja dla przezwyciężenia zacofania gospodarczego krajów słabiej rozwiniętych. Nie rozwój rolnictwa, lecz rozwój przemysłu (rynek dla produkcji rolnej, możliwości zatrudnienia itd.) stanowi w tym względzie zasadniczy bodziec wzrostu gospodarczego (Lieber). Postan stwierdził wprawdzie, że industrializacja jest konieczna dla krajów zacofanych gospodarczo, jednak do tego najpierw trzeba podnieść rolnictwo. Łatwo zauważyć, że tezy podobne, mawiające głównie do rozwoju gospodarczego Indii, głoszone przez historyka angielskiego, a więc pochodzącego z kraju głoszącego idee, że tylko w połączeniu z Anglią Indie mogą kwitnąć jako wielki kraj rolniczy, musiały wzmocnić klimat dyskusji nie pozbawionej wyraźnego tła politycznego.